

ІВАН ОГІЄНКО

ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК

УКРАЇНСЬКОЇ МОЇ

Критично-методологічні уваги

1 9 3 1

ІВАН ОГІЄНКО.

ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(Критично-методологічні уваги).

В травні місяці 1930 року Українська Академія Наук у Києві випустила величну й надзвичайно цінну працю: „Історичний словник українського язика” (поки що тому I-го А—Ж зшиток I А—Глу, 528 ст. in 4-о в дві шпальті), під редакцією професора Є. Тимченка.

Думка про складання Історичного Словника української мови повстала давно, — цею справою займався ще пок. П. Житецький, назбиравши для того коло 12 тисяч карток слів, вибраних з пам'яток старої української мови. Цею ж таки справою довго займався й проф. Є. Тимченко, зібравши коло 60 тисяч карток, вибраних з 34 українських джерел; з цього матеріалу Є. Тимченко склав був навіть малого історичного словника нашої мови і подав його на Костомарівську премію.

В 1919 р., коли проф. Є. Тимченко був професором Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, знову піднеслася справа про складання Історичного словника української мови. Ректор цього Університету, проф. І. Огієнко роздобув потрібні на це кошти і доручив Є. Тимченкові цілу справу. За рік праці виписано тоді понад 30 тисяч карток, головно з „Архиву Юго-Западной Росії”. На весні 1920 р., з постанови Сенату, Кам'янецький Університет подарував увесь виготовлений матеріал Українській Академії Наук, для чого й відрядив проф. Є. Тимченка від-

везти дарунок до Києва. Ця Кам'янецька доба була реальним початком складання Історичного Словника української мови вже на нових засадах.

З самого початку Української Академії Наук при ній заклалася „Постійна Комісія для складання Історичного Словника Української мови”, а на голову її обрано 26.XII 1918 року відомого й заслуженого українського лінгвіста, знавця сучасної мови проф. Є. Тимченка, обрано з правами дійсного члена Академії. Ріжні перешкоди не давали змоги Є. Тимченкові своєчасно приступити до систематичної праці, і тільки з 1920 р. організував він у Києві постійне збирання потрібного матеріялу. І цілих 9 літ (1920 — 1929) виписувався найрізніщий матеріял — назбирано ще 212,284 картки (до 100 тисяч попередніх), над чим працювали: Л. Білозір, Є. Боровик, Є. Волошин, Ф. Гаєвський, Г. Грушевська, О. Грушевська, М. Зеров, Л. Кістяківський, П. Ковалів, К. Лазаревська, М. Лев, Л. Назаревська, О. Назаревський, Г. Петренко, А. Різник, П. Рулін, Є. Смолинська, В. Ставниста, М. Станиславський, М. Тимченко, М. Хомичевський, С. Якимович і інші. Так зібраний був (і невпинно збирається й далі) потрібний матеріял і приступлено до його редагування й укладання „Словника”. Першого тому літери А, Б, В уложив сам директор Комісії, проф. Є. Тимченко, літери Г, Ґ, Ж уложили К. Лазаревська й Г. Петренко, а літери Д, Е, Є — Є. Волошин. Ці особи, „крім зазначеної вище роботи укладачів, виписували на ці літери матеріяли для визначення походу слова”, а працю їх усіх зредагував проф. Є. Тимченко. Перший зшиток цієї праці — букви А, Б, В, Ґлу, 528 двошпальтових сторін, з передмовою на 5 сторінках і зазначенням величезного числа джерел на 16 ст. (зазначено їх 365) — оце недавно показався на світ і став приступним для науки й широкого кола прихильників рідної мови. Безумовно, цею своєю працею проф. Є. Тимченко вніс величезний вклад до української науки, чого йому ніколи не забуде історія слов'янської філології.

На мені, як на фаховому історикові української мови, лежить не зовсім приємний обов'язок сказати й своє щире слово про наукове виконання нового видання Української Академії Наук. Беручи справу зовсім об'єктивно, мушу ствердити, що академічний „Історичний Словник українського язика” (I зшиток) зложено з сучасного наукового погляду не зовсім так, як би хотілося.

Найгірше стоїть справа з джерелами, звідки brano матеріяли для „Словника”, а в данім разі — це ж найважлища справа. У передмові до „Словника” редактор його на ст. III зовсім правдиво пише: „Завдання Комісії Історичного Словника українського язика — вичерпати той слівний скарб, що ми маємо в пам'ятках нашого письменства з найдавнішого його часу до XIX віку”. Власне, цього завдання Комісія як-раз і не виконала, а може розуміє його якось своєрідно, по-своєму. Маю на увазі те, що Комісія зовсім оминула українські пам'ятки XI—XII—XIII віків, і до свого „Історичного Словника” внесла матеріял тільки з XIV-го віку зачинаючи¹⁾. Цеб-то: „Історичний Словник” зачинає нашу мову (з пам'яток) тільки з XIV-го віку... Добре, а що ж було в нас до того часу? Наша мова чи письменство до XIV віку не існували? Чи може не маємо з тих віків писаних пам'яток? Коли в передмові до „Словника” редактор заявляє, що він поставив собі завдання — вичерпати для Словника той словарний скарб, „що ми маємо в пам'ятках нашого письменства з найдавнішого його часу” (підкреслення моє) і починає цей „найдавніщий час” тільки з XIV-го віку, то історики української літератури вправі запитати свою Академію Наук, чи ж то вона справді XI—XIII віки викидає з „нашого письменства”? Історичний словник — то завше в першу чергу словник літературної мови, і хиба ж

¹⁾ Правда, в Списку джерел зазначена „Руська Правда” зо списку 1282 р., але в I зшиткові цитат із цієї пам'ятки я не знайшов, крім одної (борона), див. далі.

ми, українці, не мали своєї літературної мови в XI—XII віках (хоч то й не була мова наша народня)?

Усе це питання, на які не маємо жадної відповіді в короткій передмові (ст. III—VII) до „Словника”.

Щоби читач орієнтувався, до чого такий метод завів укладачів „Історичного Словника”, зазначу, що академічний „Словник” подає ось ці слова тільки з XIV-го віку: анаѳема, божий, братъ, брати, вашъ, вепръ, верба, боятися і др., з XV-го віку: адъ, аеръ, аки, ако, амбона, аминь, ангелъ, антихристъ, архангелъ, безумный, бѣсъ, августъ, Богъ, апостоль, апостолский, баба, вельми, вервь, вишний, велблудъ, вода, апріль, біда і др.; з XVI-го віку: аггелъ, бесѣда, безуміє, глина і сила-силенна т. под., з XVII в.: авва, агіазма, азбука, азъ, аиръ, акаѳієсть, акріды, алмазъ, аллилуія, антифонъ, апостолство, брениє, а слова альфа, Арменія, воїнство, випродати, виплакати, буйволь, глава — подається лише з XVIII-го століття!

Потрібно, скажемо, довідатися (а для цього й видаються історичні словники), з якого віку маємо в нашій писаній літературній мові слова: Бог, вода, апостол і сотні т. п., а академічний „Словник” відповідає „від науки”: з XV-го! Очевидно, приймаємо це за веселий жарт, коли не за тонку насмішку з нашої мови... Справа доходить аж до того, що XV-м віком зазначається навіть церковне слово „глаголати” (для чого воно й сотні подібних в „Словнику”?), так ніби до того часу його в нас і не було. А слово „глава”, як казав я, наше письменство ніби знає лише з... XVIII-го віку.

Українська література серед інших слов'янських літератур займає привилеюване становище, бо має свої писані пам'ятки ще з XI-го віку, такі, як, напр., Збірники Святослава 1073 і 1076 р.р., Слова Григорія Богослова, Архангельська Євангелія 1092 р., Остромирова Євангелія 1056 р., Напис на Тмутороканським каміні 1068 р., Чернігівська гривна, написи на монетах і др.¹⁾

¹⁾ Про пам'ятки XI в. з ознаками української мови див. мою працю: „Пам'ятки старо-слов'янської мови X—XI віків”, Варшава 1929 р. ст. 98—188.

З XII-го віку зазначу такі українські пам'ятки: Євангелії—Галицька 1114 в., Мстиславова 1117 р. і Добрилова 1154 р., Успїнський Збірник XII в., Бесіди Григорія Великого, написи на чарці Чернігівського князя Володимира, напис на фотелі Євфросинії Полоцької і др.

З XIII-го віку українська література має такі пам'ятки: Виголексинський Збірник, Життя Сави Освященного, Ірмолій Григоровича, Віденський Октоїх, Хутинський Службник, Кормча 1282 р., Христинопільський Апостол, Євангелії—Галицька 1266 р., Євсевіева 1283 р., покажчик Єванг. Читань при Галицькій Євангелії 1144 р., Євангелія Холмська¹⁾ і др.

Звичайно, більшість з цих пам'яток—то пам'ятки перекладні церковно-слов'янські, але дуже часто з зовсім виразними й численними ознаками живої української мови, що для історичного словника дають дуже цінний матеріал.

Видаючи „Історичного Словника” української мови, Академія мусіла в основу його покласти найперше й найголовніше пам'ятки XI—XIII віків, мусіла ці пам'ятки використати найдокладніше, не оминувши ані слова, щоби вийшов Словник, справді придатний для щиро наукових історичних довідок. Бо ж сотні слів, що їх академічний „Історичний Словник українського язика” подає в I зшиткові з XV—XVIII віку, рясно знаходимо ще в наших пам'ятках XI-го віку.

Ось приклади з Ізборника Святослава 1073 р.: *лі безз-* *мнє* л. 38 б (а в „Іст. Словн.” подається приклад з XVI в.), *Бѣгаи зълыныхъ дѣлахъ* л. 37 в (в „Іст. Сл.” з XVII в.), *Бѣса* л. 38 в („Іст. Сл.” з XV в.), *Самъ съ вередиши* л. 38 а („Іст. Сл.” з XV в.), *Добрѣ ю кѣдомо* л. 38 г („Іст. Сл.” слово „вѣдомо” знає тільки з XV в.) і т. д. до безконечности.

Може „Комісія Історичного Словника української мови” дивиться на ці українські пам'ятки XI—XIII-го ст. лише як на пам'ятки церковно-слов'янські (болгарські) і слова їх

¹⁾ Кидається в вічі, що для „Історичного Словника” не використано ані одної старої Євангелії, хоч, як знаємо, на євангельській мові виховувалися наші давні письменники, а сліди її на кожному кроці в давній літературі.

принципово-методологічно не хотіла брати до свого „Словника”? Коли так, то нащо вона використовувала такі пам'ятки, як, скажемо, „Четія” 1489 р. і подібні, або нащо вона подає в своїм „Словнику” такі слова, як: авва, август, аггел, адонай, адський, ад, аер, аз (з XIV в.!), аки, ако, аміні (з XV в.!), ангел (з XV в.!), Бог, божий, бдѣти, апостол, верв, вельблуд, глаголати, главизна (з XVII в.!) і сотні т. п.? А коли подано ці слова, чому в Словнику нема таких слів, як: алкати, абіє, агнець, аще, балій, бдѣніє і т. п., — хоч всі вони єсть в Словнику Беринди? Чому цих слів не подано з наших пам'яток XI-го віку, де їх повно?

Із відомих словників Зизанія 1596 р. та П. Беринди 1653 р. взято багато церковно-слов'янських слів. Для чого? Це ж словники церковно-слов'янської мови (з поясненнями слів по українському); чому цих самих слів не взято з українських пам'яток XI-го віку, щоби показати, що вони довгі віки безпереривно жили в нас? Для чого вибиралися церковно-слов'янські слова з Пересопницької Євангелії, а не з Збірників 1073 і 1076 років?

Так, в XI-м столітті літературною мовою на Україні була т. зв. старо-слов'янська чи болгарська мова, але ж була тому, що тисячі слів у цій мові були нам знаними й рідними, з нашими словами однаковими. Силу-силенну цих слів ми писали по-свойому, не по-болгарському, писали згідно з своєю рідною вимовою. А в галицьких „Словах Григорія Богослова” XI віку хиба мало своїх слів, напр.: *кляблѣннѣа, вѣснѣа, Грѣгѣора, клопѣта, никѣли, погонѣчи, подоѣа, попелѣомѣз, рѣло, вѣз, скарѣа, сѣдморѣа, сѣгѣла, телѣнѣа, гѣажарѣи, оудѣвѣзна, змѣна хѣплѣжѣнѣа, цѣкѣлѣнѣти, чѣроуѣжѣть, глѣдѣемѣз, малѣжѣнѣстѣкоу, малѣжѣнѣзноуѣмоу, тросѣками, смрѣчѣнѣемѣ, рѣчѣшѣа приѣлѣти, оуѣгрѣзѣнѣнѣю і сотні подібних. Яким правом цього усього не внесено до „Історичного Словника”? Хиба ж не ця літературна мова панує в нас і далі, аж до XVI, а то навіть до XVIII-го століття? Зазначу тут, що I. Gebauer для свого „Slovník Staročeský” використав глаголицькі фрагменти Пражські XI—XII в. і київські XI в.*

Чи ж то редакція „Історичного Словника” забула, що найголовнішим завданням її було встановити, коли саме те чи інше слово найперше знаходимо в наших пам’ятках? Чого вартий Словник, що зазначає „главу” лише XVIII віком, зовсім замовчуюючи, що це слово живе в наших пам’ятках з самого початку нашого письменства? Це ж бо „Словник”, а не „матеріяли до Словника”.

Зазначу тут, що редактор Словника, проф. Є. Тимченко на ст. 22 своєї недавно випущеної праці: „Курс історії українського язика”, вид. 2-е 1930 р., правдиво пише: „Історію українського язика ми починаємо з XI віку, власне з його другої половини, бо перші пам’ятки, де видбилися прикмети нашої мови, сягають саме цієї доби”, і на ст. 22—28 перераховуються пам’ятки української мови XI—XIV віків, яких для „Історичного Словника” чомусь не використано. А в звідомленні про працю „Постійної Комісії для складання Історичного Словника Української Мови” той же проф. Є. Тимченко публично пише, що Комісія назбирала багато слів з „більше як з 300 пам’яток нашої давньої літератури XI—XVIII віку” (Див. „Записки Іст.-Філ. віддіду” 1924 р. кн. IV ст. 313). З цього знати, що Комісія вибрала була матеріял з українських пам’яток XI—XIII віків, але де вона його поділа?

Покінчивши з головним засадничим питанням, переходжу до аналізу деяких інших сторін академічного „Історичного Словника”.

1. Вибір джерел, з яких зложено „Словника”, мало критичний. Кидається в вічі, що більшість використаних джерел — це передруки, часом дуже сумнівні, а не оригінали. Почитайте спис цих джерел на ст. IX—XXIII і переконаєтесь, що в масі своїй це все передруки, що їх робили не мовознавці і не для потреб мовознавства, а їхні оригінали не так трудно було використати. Сам Київський Центральний Архив дав би величезний і цінний матеріял для „Словника”. Знати, Комісія не твердо усталила собі самий метод праці й використовувала все, що випадком пливло

під руки, мало спиняючись над науковою вартістю видання¹⁾). Спису найважливіших джерел української мови XI—XVIII ст., знати, наперед не склали, не проаналізували й не продискутували. Забули золоте правило в цих випадках праці: ліпше використати менше але цінних першоджерел, ніж багато передруків. Виписування потрібного матеріялу з тих пам'яток, що знаходяться поза межами СРСР, можна було доручити місцевім ученим, але цього не зроблено. А це й довело до того, що поминули навіть звичайні стародруки,— Комісія нерідко списувала потрібний матеріял не з стародрукованих оригіналів, але з їх передруків (неточних!); так, напр. зроблено з Віршами Беринди на Різдво 1616 р., з Візерунком цнот Єл. Плетенецького 1618 р., з Лексисом Зизанія 1596 р. і з багатьма іншими. Чому передруковувано з видань „Русской Исторической Библиотеки”, а не з оригіналів? Невиробленість загального методу й плану праці й некритичність зайшли так далеко, що для „Словника” використано не оригінал „Лексикону” Памви Беринди з 1627 року, а його не скрізь добрий Кутеїнський передрук 1653 р. Надзвичайно цінні для історії української мови молдавські грамоти Комісія використала з застарілого й малонаукового видання В. Уляницького 1887 р., а не з доброго видання їх Ом. Калужняцького: „Documente Slavone” (див. „Documente” Hurmuzaki т. I ч. 2 з 1890 р. і т. II ч. 2 з 1891 р.), що з оригіналів перевидав ті самі грамоти Уляницького.

Комісія взагалі не виявила доброго знання української стародрукованої літератури XVI—XVII віків. Як відомо, у цих стародруках з найрізніщих друкарень маємо величезне число передмов, посвят, віршів на герби, а то й окремих статтів тодішньою літературною українською мовою (пор., напр., усе це в львівських видання М. Сльозки). Комісія для свого Словника з цього використала порівнюючи

¹⁾ Механичність праці виявляється навіть у тім, що під певне слово часом попали невідповідні приклади; напр. під словом „вѣдомо” знаходимо приклад з Іпат. Літ. на „ворочуся”.

мало, обмежившись на випадкове та на те, що можна було дістати з других рук (видання Ф. Титова 1918 р.). Повно не використано для цього й видань старшої друкарні — Остріжської, особливо з віку XVI-го. Взагалі, стародруків XVI ст. в оригіналі не використано.

До яких ненаукових річей дійшла Комісія з малого знання нашої стародрукованої літератури, свідчить таке зазначення в Спису джерел на ст. XII: „Єв. Вил. — Учит. Єванг. Стародрук. Титулової карти нема. Написано олівцем: виданне виленського братства” і т. д. Тут що ні слово, то непорозуміння: якого ж року ця пам’ятка — не зазначено, а це не трудно було встановити, бо друкованих Учительних Євангелій зовсім мало, треба було тільки порівняти з повним примірником (річ, здається, йде про Учит. Єв. 1616 року, яку фахівець справи познає відразу й без титулової карти). І коли не було титулової карти, чому не звернулися до фахівця, щоби точно зазначив стародрук? А взагалі ж для Історичного Словника треба було використовувати примірники повні й з титуловими листками; в Київських бібліотеках їх не брак, а в крайнім разі можна було замовляти й поза Київом. Видань Академії Наук всенаціонального історичного значіння не можна робити на основі неясних чи сумнівних джерел, та ще покладаючись на те, що там хтось „написав олівцем”.

Дуже багатьох загально-відомих цінних українських пам’яток для Словника не використано, а між тим знаходимо в списку джерел такі „раритети”, як „Ір м. — Ірмологіон без року з малюнками поч. XVIII в.” (ст. XIV; що поч. XVIII в. — Ірмологіон чи малюнки?). Або ще на ст. XIX: „Польско-русскій календарь”, — а якого року, чийого видання, для чого його тут використано — хай сам читач догадується (чи не з Бердичівських видань XVIII ст.?).

В списку джерел чимало таких скорочених пояснень, які не для всіх розумні, напр., на ст. XIII про Збірник № 20 читаємо: „Переховується в ВБУ. рукоп. відділ кол. у-ту”, — що з такого скорочення довідається учений не українець?

А ось бодай вік рукопису редакцій забула зазначити, а це ж для Історичного Словника не дрібниця. Під словом авторъ на ст. 6 знаходимо скорочення: „Гал. Н. Н. (пр.)”; цього ж пр. (передмова) не кожний зрозуміє.

У списку джерел на ст. XX зазначено „Руську Правду” 1282 р.; її використано, звичайно, не з оригіналу, але... з Хрестоматії Буслаєва, а той її передрукував також не з оригіналу, тільки з других рук; якого видання Хрестоматія—нічого не зазначено.

2. Спинюся тепер докладніше над статистикою джерел, використаних для „Історичного Словника”; довжелезний спис їх подається на ст. IX—XXIII. Комісія за 9 літ проробила величезну роботу, бо проаналізувала, вибравши потрібний матеріал, більше як 365 джерел. Це така поважна праця, якої не знають Словники інших слов'янських народів і яку об'єктивно з подякою визнають усі.

Але ця ж таки статистика показує найвиразніше, що Комісія, на жаль, не мала глибоко продуманого наперед уложеного плану, які саме джерела треба використати для „Історичного Словника”, а це й довело її до хибної дороги. Ось неповні цифри: Комісія використала джерел: XI віку—ні одного, XII віку—ні одного, XIII віку—1 (?), XIV віку—4, XV віку—3, XVI віку—26, XVII віку—104, XVIII віку—85, XIX віку—5. В списку віку ясно не зазначено—116.

Статистика дуже вимовна й говорить ясно, що „Історичний Словник” складений головню по матеріялах XVII—XVIII віку, між тим як власне в цих віках до словника української мови прибуло нового не так багато слів,—усе головне увійшло давніше, до того часу. Красномовно порожні XI—XII—XIII віки!

XIV-й вік використано зовсім випадково й надзвичайно мало; це головню такі джерела (з передруків!): 1. Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи, т. I, Спб. 1846 р.; 2. Грамоты великихъ князей Литовскихъ, съ 1390 г., Київ, 1868 р.; 3. Уляницькій: Матеріали для исторіи взаимныхъ от-

ношеній.., М. 1887 р. і 4. В. Розовъ: Южно-русскія грамоты, Київ, 1917 р.

Так само дуже слабенько представлений і XV вік; це будуть: 1. Грамота митр. Мисаїла 1476 г., з Арх. Ю.-З. Р.; 2. Ипатьевская Лѣтопись вид. 1908 р.; 3. „Палеографическій Изборникъ” Каманина, Київ, 1899 р.; 4. Четія 1489 р. і др.

Таким чином в „Історичнім Словнику” віки XI—XII—XIII зовсім опущені, а XIV і XV заступлені слабенько і опрацьовані дуже недокладно. Пам’ятники XIX віку уважаю зовсім непотрібними; так само непотрібним було так багато працювати над XVIII-м віком.

Кидається ввічі велике число джерел без докладного ясного й точного зазначення в списку їхнього віку. Сподіваємося, що при II зшиткові Редакція виправить цей недогляд.

Дуже характерна й статистика якості використаних джерел. Для свого „Історичного Словника” Комісія використала: Рукописів XV в.—1; рукописів XVI—XVII в.—1; рукописів XVII в.—33; рукописів XVIII в.—44; рукописів XIX в.—3; рукописів без означення в списку віку—20 (рукописів XI—XIV в.—0). Стародруків XVII в.—23; стародруків XVIII в.—6; стародруків XVI в.—0; стародруків без означення в списку віку—4.

Уже цей сам спис (135 рукописів і стародруків!) показує великий розмір проробленої праці. Звичайно, треба точно зазначити вік і рукописів, і стародруків, що позоставилися в списку без такого зазначення (а чи читач догадається, що то за джерело подано під „Домецк”—рукопис чи друк?).

Але значна більшість джерел взята з других рук,—це найрізніщі передруки, не все добре виконані,—таких джерел аж 225! Це будуть: видруковані по ріжних наукових журналах—85 пам’яток, по наукових спеціальних виданнях—38, при окремих книжках—31, окремі видання—53 і „Русская Историческая Библиотека”—18. А XVI-й вік в „Слов-

нику" представлений найбільше тим, що передрукувала „Русская Ист. Библиотека”.

3. При зложенні „Історичного Словника” не використали з найбільшою потрібною докладністю старших наших пам'яток; певного погляду на більшу вартість власне цих пам'яток у Комисії, здається, не було. Так, напр., на ст. ХХІ знаходимо джерело: „Сл. о п. Иг. (очевидно „Слово о полку Ігоревім”, але пояснити, що то за скорочення, редакція забула); перевіряю, скільки цінне „Слово о полку Ігоревім” використано; беру на пам'ять з початку слова: „Начяти же ся тѣи пѣсни” і т. д. і бачу, що слів на А—Г для „Словника” не використано, а слова, що маємо тут,—віщий, билина, волк, время—взято з інших пам'яток XV—XVI віку, тільки не з „Слова”. А слова „боян”, що маємо його на початку „Слова о П. Іг.”, в академічному Словнику зовсім нема!...

Друге давнє джерело, яке тут зазначено — „Руська Правда” з Кормчої 1282 р.—використано (звичайно, з третіх рук!) так само зовсім недокладно. А саме, на букви а—в в „Русській Правді” знаходжу такі слова: аже, ажъ, аче, батогомъ, на Берестовомъ, били, бороноу, боярескъ, братъ, братню, боудеть, бѣло, борть, бчелы, бѣжить, вины, выстоупять, вира, въсядетъ, вывести, взяти, виноватъ, выдати, воиский, велицѣ, воротити, вѣрвь, возъ, вылазѣти,—крім слова „борона” ні одного з цих слів з „Руської Правди” не взято, а взято з пізніших пам'яток XIV—XVIII віків. А слова „видокъ” в значінні свідок, що маємо тут, в „Іст. Словнику” зовсім нема (як нема й „варягъ”).

У своїй монографії: „Українська літературна мова XVI-го віку” подав я й Словника цієї мови (з Крехівського Апостола 1560-х років). Рівняю те, що я даю, з академічним „Історичним Словником”. Отож силу слів (бадач, баламутство, басня, бестия, блазенський, блискавиця, блудниця, блукати, блюзнір, багатий, багатство, бодець, будованне, бура, бурда, блюзнірський, бодучий, болвохвальство, болвохвальця, болгарський, боль м. р., бридкий, бридливий, бри-

міти, вельможность, водка, гаснути, висоп і т. п.). „Історичний Словник” подає тільки з XVII віку, тоді як я в своїм словнику подав їх з половини XVI-го віку, і вірю, що при пильній праці ці слова можна б розшукати ще й давніше. Слова: боевий, брикати, гарячий, гарячость подає „Словник” аж з XVIII в., тоді як я подав їх з пам’ятки XVI в.

Цим дуже недокладним використанням старших пам’яток пояснюються такі дивогляди в „Історичнім Словнику”, як те, що тут слово „білити” (і сотні других) подається лише з пам’яток XVIII ст., тоді як його вживали вже в XI столітті... Цим самим пояснюю те, що в „Словнику” не знаходимо звичайних в нашій літературній мові XVI ст. слів: баламутень, бичовання, болванохвальця, боязливий, ганенне і т. п. (див. їх в моїм словнику XVI ст. з Крехівського Апостола). При слові „болгарський” нема його звичайного в XVI ст. значіння: церковно-слов’янський, що можна було взяти з Пересопницької Євангелії 1556 р. (це джерело зазначене в списку, але слово „болгарський” взяте не з нього, але з пам’ятки аж XVII ст.). Слово „бремя” зазначається лише як тягар, а вагітність не зазначено. Багато слів, що загально знані в XVI ст., цим століттям в „Словнику” не зазначені, як напр., але, гди, боязнь і др. — зазначені віки XIV, XV, XVII, а XVI нема, так ніби слово в цім віці й не існувало.

Взагалі ж треба ствердити, що Комісія зовсім знехтувала головне своє завдання, — показати, коли найперше появляється в наших пам’ятках те чи інше слово.

4. Комісія, що працює над виданням „Історичного Словника”, вибрала дуже невдало правопис для титулових слів, — це правопис часто суб’єктивний, а не історичний. Так, в уживанні *и—ы* часта плутанина, тут маємо: бадливый, бачный, безпечный, апостолский і т. п., тоді як це в XVII—XVIII в. вже не було непохитною правописною нормою. Для чого в заголовних словах подається *ѣ*, зрозуміти трудно: в XVI—XVIII в. в. кінцева приголосна часто виноситься над слово, звичайно без *ѣ*. Скрізь в Словнику (в ти-

тулах) додержується т. зв. твердого (непалатального) *ц*, чого історія мови не завше знає: божница, баволница, возница і т. п., а то зразу: бриця, вервиця (ст. 215), хоч в прикладі „вервиця”; дається „бодець”, хоч в прикладі „бодець” і т. п., послідовности нема.

Чому в „Історичнім Словнику” в титулових словах пишеться то *-ія*, то *-ия*, не знають, певне, й самі видавці; дійсно, тут читаємо: Арменія, авизія, авдиєнція, агіазма, академія і др., маємо й противне: брєніє, безуміє, азиятицький, аксиома, арийський, архиєрей і т. п., хоч в оригіналах під цими титулами знаходимо інший правопис: Арменія, авизияхъ, авдиєнцією, агиязмою, брєніи, брєніє, безоуміа і др.

Комісія до складання „Історичного Словника” пильнує (але не послідовно) подавати в титулі ту форму, яка в оригіналі, а це й привело її до найріжніших непорозумінь. Річ у тім, що в давнину ніколи не було однакового правопису навіть в тім самім рукопису чи стародрукові. Обравши непрактичний метод, „Історичний Словник” подає приклади на одне й те слово в зовсім ріжних місцях, згідно з формою слова в оригіналі; так, напр., подається окремо приклади на багатий і богатий, на бидля і быдля, былбѣя і библѣя, болєсть і болѣсть, велити і велѣти, вимовєньє і вимовлєньє, бура і буря, велми и вельми, бѣда і беда і сотні т. п. Очевидно, збитий з пантелику читач зовсім не знає, де йому шукати потрібне слово: маємо, напр., „вивчарь”, але „вѣвця”, маємо аптека, абтека, апатека, апотека і т. п.,— все в ріжних місцях!

Правда, на поміч приходять тут редакція й при словах подає ще примітку: див. таке чи таке слово (власне форму його). На жаль тільки цю примітку див. подається не скрізь, а лише при рідкій формі, а вказівки див. при звичайній формі на рідку ніде нема, а такої власне вказівки найбільше потребуємо. Напр.: бура див. буря, вельми див. велми, брана див. брама, бидля див. быдля, болєсть див. болѣсть і т. п., тоді як при звичайній формі нема покликання

на форму незвичайну. А з цього виходить велика плутанина й незручність. Напр. перечитав я всі приклади на „буря”, вказівки при нїм „див. бура” нема, а тому й заспокоююся, але помилково, бо в Словнику й під „бура” єсть приклади, а до того стоїть ще „див. буря”. Очевидно, це „див.” треба було ставити при всіх формах слова.

Речівники типу „будування” Словник постійно в титулових словах подає в формі на *-бе*, напр. битьє, бракованьє, будованьє і т. п.; це суб’єктивне узагальнення, бо в поданих на ці слова прикладах часом подібної форми зовсім нема, а єсть: битьє, битя, бракованя, будованя і т. п.

Очевидно, ані цеї плутанини, ані суб’єктивності не було б зовсім, коли б редакція „Словника” вжила в титулових словах єдиного, чого треба: сьгоднішньої правописної форми. Напр. під аптека, болість, буря, біда, будинок і т. п. подати всі їх ріжні історичні форми, знані з пам’яток; при такім розподілі слів усе було б під рукою, і не довелось б читачеві ламати голови, під якими то формами шукати в „Словнику” потрібне йому слово й не бігати в нїм по найріжніщих місцях, постійно не будучи певним, чи не проминув чогось важливого.

Це роспилення „Словника” по ріжних формах довело редакцію до помітної суб’єктивності в титулових словах. Напр. під „велимужный” подається приклад на „велимужини”; „вервь”, а в прикладі „двѣ верви”; форма „выпихати” подається з XVI ст. (а в прикладі лише „выпхалъ”), а „выпыхати” з XVIII ст. і це треба шукати в двох місцях (а вказівка див. стоїть лише раз). І хто догадається, що слово „броня” треба шукати і під „бъроня”? І чому в такім разі „вовка” подано не під всіма його історичними формами?

5. Комісія чи Редакція не виявила докладнішого знання палеографії церковно-слов’янських і українських пам’яток. Особливо не глибоке знання історії правопису рукописних і стародрукованих пам’яток. Покажу хоч на цих прикладах. Зачинаючи з XI-го ст. в наших пам’ятках панує болгарська звичка не ставити *б* по *л*, коли далі йде приголос-

ний; але в цім випадкові по *л* дуже часто ставиться апо-строфа (або *ь* чи *й* *з*), напр. писали: вел'ми, вельми, вельми; очевидно, ці форми різні лише з правопису, а не фонетично. Усе це в „Історичнім Словнику” знехтувано, і приклади подаються по різних формах (в різних далеких від себе місцях), ніби ці форми мають яке будь фонетичне значіння, див. в „Словнику” „велми” (це рідка форма, частища „вел'ми”) і „вельми”, болше і больше і т. п.; чому дано тільки „апостолский”, „апостолство”, хоч подані приклади говорять і за інше?¹⁾

При збігу приголосних (особливо в словах чужих) між ними з правописної звички звичайно ставлять ще з XI в. *ь*, *ь* або паерик. А через це нема жадної рації подавати в окремих титулах форми „бъроня” (ст. 159) і под., їх треба вмістити під „броня”; не подається ж в „Словнику” форми „аръцьбыскупъ”, хоч і маємо її в прикладах на ст. 526. А паерик поміж приголосними в „Істор. Словнику” в більшості самовільно викинено, хоч він єсть в оригіналі (див., напр. під сл. адъ і Пам. укр. мови II, 178, 320 і др.).

В українських рукописах (та і в стародруках) панує правописна звичка виносити приголосну, що стоїть в кінці складу чи слова, над слово. Цих винесених літер „Словник” ніде не зазначає (хоч би курсивом), а це безумовно внесло плутанину в словах, напр. типу „жите”, бо в цих формах частіше було так, що передостанню приголосну виносили над слово, а коли не виносили, то писали „житьє” (див. мою працю: „Українська літературна мова XVI-го ст.” ст. 305—307). А через це дуже часто не ознайомлені з палео-

¹⁾ В книжці Ф. Рутки: „*Angelicus doctor D. Thomas*” 1694 р. подаються латинкою уривки церковно-слов'янських текстів, і тут постійно маємо: *swiditelstwuiet, beznaczialnaho, sobeznaczialnomu, anhelski, soprestolnyi, soditelstwowaty, pochulno, switylnyka, zywonaczalnych, spasytelnyu, swiditelstwa, obylnu, sylnaho*, але: *w роіном* і т. п. Докладніше розповідано про це в своїй праці: „Українська вимова богослужбового тексту в XVII-м віці”, див. „*Ελπίς*” 1926 р. т. I ст. 24.

графією видавці подавали ці форми без *ь*, що за ними робить і редакція „Словника”.

Кінцева приголосна з *ь* чи *ь* дуже часто в рукописах виноситься над рядок, при тім *ь*, *ь* опускаються; видавці часто не зазначали цих винесених літер¹⁾, хоч би були вони й палатальними; ось тому форми *буд* (під словом *адъ*), *днес* (під словом *ангелъ*), *дотол* (під словом *авиза*) і сотні т. п., які подає „Історичний Словник”, це просто помилки зам. *будь*, *днесь* і т. п.

Те саме треба сказати й про кінцево *т* в *З* особі однини й множини теперішнього часу дієслів: коли пишуть повно, то пишуть по ній *ь*, але часто кінцеве *т* впрост виносять над слово. В „Історичнім Словнику” воно без зазначення попало в рядок як *т* (див. *нлзват* під словом *аггелъ*), хоч могло бути це й *-ть* (див. у мене там само ст. 359). Взагалі винесених літер (а їх повно в наших пам’ятках XVI—XVIII віків!) в „Словнику” не зазначено (хоч би курсивом), а між тим це винесення часом освітлює ту чи іншу фонему або форму слова²⁾.

Щоби все тут сказане було яснішим, подаю уривок з Лексикону П. Беринди видання 1653 р. (л. 226) і теж місце з „Історичного Словника” (ст. 14, акріды):

¹⁾ Уляницький, напр., в своїм виданні молдавських грамот 1887 р. часто подавав тут *ь* в кінці слів; часом це саме робив навіть Ів. Франко в своїх „Памятках”.

²⁾ „Історичний Словник” багато подібних форм брав з різних видань Ів. Франка; порівняння цих видань з оригіналами показало мені, що Франко видавав тексти дуже недбало. Про недокладности передруків (їх Словник зве невідповідним терміном: „новодруки”) зазначає на ст. IV—V й сам автор передмови до Словника; шкода тільки, що він з того не зробив відповідних висновків. Беручи приклади з Пересопницької Євангелії 1556 р., „Історичний Словник” подає їх у формі: *оуздрѣт* (ст. 2), *придоут* (ст. 5) і т. п., що зовсім невідповідає оригіналові, який—згідно з південно-слов’янським правописом—знає лише *ь* на кінці слів.

Тра̀ка̀ а̀ко̀ сѣ̀льє̀ котро̀го̀
 ко̀рѐ к̀о̀ло̀ сѐбѐ и́нѣ̀ зѣ̀лїѣ̀
 сма̀ притѣ̀гає̀, вѣ̀дѣ̀чнѣ̀ до̀
 ккѣ̀шѐа̀ ѝ трѣ̀ла̀м̀ к̀ сѣ̀тостѣ̀
 є̀. то̀ж̀ зрѝ ѝ прѣ̀жїє̀. ꙗ̀ прѣ̀-
 зѝ того̀ ж̀ и́менѐ, Ко̀ниѣ̀ за̀
 подо̀бо̀образїє̀ цѣ̀вѣ̀та̀ ѝ ко̀ре-
 нѐ оно̀го̀ зѣ̀ла̀.

Трава або зѣлье, котрого
 корень вколо себе иных зелій
 смак притягаєт, вѣдѣчний до
 вкушеня и трвалый в' сытости
 єст; тож' зри и пружїє. А пру-
 зи того ж имене Коники за
 подобообразїє цвѣта и коре-
 не оного зѣла.

Як бачимо, наголосу в Словнику не зазначено зовсім, винесених літер так само не зазначено, паєрики часто викинено, а слова оригіналу притѣгає, ккѣшеа, є, сѣла'м передано неправильно: притѣгаєт, вкушеня, єст, замість притѣгаєть, єсть; ккѣшеа, сѣла'м могло бути й вкушенья, зѣлья.

Ось ще приклад, як Словник передає оригінал Лекс. П. Беринди: значит' л. I — в Словнику значить (під азь), в ꙗ̀зѣ̀вѣ̀ сла̀вѣ̀нско̀й — в' азбуцѣ славенской (азь), Шарла̀-то̀ка̀ — шарлатовая (багорь) і т. п. 1).

Ще приклад. Для „Історичного Словника” використано дуже докладно відому працю проф. В. Розова: „Українські грамоти”, т. I, 1928 р. Розов попильнував дати тексти згідні з оригіналами; так само мали б ці важливі грамоти XIV—XV-го віків увійти й до Словника. На жаль тільки, текст українських найстарших грамот передруковано до Словника дуже неточно. Ось трохи прикладів (текст В. Розова подаю кирилицею, а текст Словника — гражданкою, цеб-то так, як в оригіналах): а на крѣпко̀ то̀ листа̀. прикѣ̀лѝ наша̀ печѣ̀. а̀зѣ̀ то̀ крѣ̀пко̀ здѐржа̀ (№ 23, 1388 р.) — А на крѣпость того листа привѣсили ієсмо наша печат, абы то крѣпко здержат

1) Зазначу ще, що Редакція самовільно позмінювала великі літери оригіналу на малі, а малі на великі; часом в кінці слова додано ъ, хоч його в оригіналі нема, або навпаки — ъ оригіналу нема в Словнику (пор. напр., виписки з Пам. укр. мови II) і т. д.

(Словн. ст. 4); ТЪРГОКАТЪ—торговать (№ 1, ст. 5), имѣеть—имѣеть (№ 16, ст. 9), нашѣмъ—нашемъ (№ 92, ст. 9), маѣ—маєт (№ 73, ст. 11), владка—владыка (№ 30, ст. 13), двоє—двое (№ 2, ст. 16), луцьска—Луцська (№ 15, ст. 17), оуѣхочеть—оузхочеть (ib.), листъ—листь (№ 44, ст. 20), боѣ—богъ (№ 44, ст. 24), шеддъ—шедъ (ib.), его—его (ib.), аплъз—апостоль (№ 63, ст. 27) і т. п., — майже в кожній цитаті з видання Розова знаходимо в „Історичнім Словнику” разячу неточність.

6. Великим огріхом в „Історичнім Словнику українського язика” уважаю мале звернення належної уваги на наголоси. Правда, ці наголоси часто зазначається в прикладах із стародруків, але зазначається не знаком акценту, а лише курсивою, яка тут малопомітна. Роля акценту в фонетичнім розвої мови така велика, що в Історичнім Словнику повинно звернути на нього особливу увагу. Очевидно, Академія Наук мусить мати акцентовані літери, лише їх вживати в своїх виданнях і не користатися такими сумнівними і для авторитету її невідповідними палліативами, як курсивний шрифт для зазначення наголосу¹⁾.

Взагалі ж, редакція „Словника” наголосам не надає поважного самостійного значіння; цитати з акцентованих стародруків частенько подає без зазначення наголосів (напр. пор. під словом „вытраванье” на ст. 465). Цитати з Огородка” Радивиловського або з Лексикона П. Беринди (див. під словами акріды, багоръ, багряница і др.) часто подаються й без наголосу. Шкода, бо ж українська мова має дуже часто зовсім відмінний наголос (пор. напр. наше „глаголати”, російське „глаголати”, чого, до речі, в „Словнику” не зазначено), що я показав в своїх працях з історії українського наголосу. Працюючи в переважаючій більшості не над

¹⁾ Це саме треба повторити й про відсутність в Словнику значка для титла, — ніде його не вжито, хоч слова подаються скорочено (а це читачів доведе до плутанини).

оригіналами, а над передруками (де наголосів не додержано), Комісія недооцінила цю дуже важливу справу. Наголоси треба зазначати по можливості в кожному слові. З бігом віків наголоси часом і мінялися; звідки ж нам і довідатися про це, як не з „Історичного Словника”?

7. У „Словнику” нащось уживається кирилівського юса малого (Ѧ), хоч поруч дуже часто його й не дано. Уважаю цю літеру для пам’яток XV—XVIII віків зовсім непотрібною, особливо в виданні, що не дотримує інших кирилівських букв і не скрізь дотримує навіть старого правопису (напр. послідовно дається по голосних ѣ, хоч в пам’ятниках, особливо XIV—XV в.в., ще часто давнє и).

Літери ѥ нема в Словнику, її замінено на є. По голосних звичайно пишеться є, а не е, що треба тільки повітати, але чому Словник дає аеръ, аера, епископа (ст. 18)? В передмові редактор Словника пише, що „в цитатах літери є вживаємо по м’яких шелестівках” (ст. VI), а це приводить до деякої суб’єктивності, бо не скрізь же відомо, де в давнину була палатальність шелестівок, особливо, напр., в прикметниках на *-нѣй* — *-ній*.

Палатальність приголосної перед о в давнину зазначувано через і (іо); це треба пояснити в передмові, бо читач не зрозуміє форми теологове (ст. 6 Словника) і др.

8. Слова в „Історичнім Словнику” редакція упорядкувала згідно з порядком церковно-слов’янського алфавіту, цеб-то ѡ, ѡ, ѡ, ѡ дано в кінці алфавіту. Для українського словника такий порядок зовсім баламутний, бо довелося однакові звуки, що тільки ріжно зазначені, давати на різних місцях, напр. и *-ѡ*, і *-ѡ*; на мій погляд варто б ѡ давати при и, а ѡ при і, не ділячи прикладів на дві групи. Звичайно, що практичніше (а з наукового боку зовсім допустимо) було б титульні слова в „Словнику” подати в їх сьогодняшній формі.

9. На передмові до „Історичного Словника” (ст. III—VII) спиниться зо здивуванням не один науковий дослідник. Починається вона з правдивого твердження, що „в XV—XVI

і почасті XVII віці ми переживали період певної літературно-язикової спільності з письменством білоруським. Отже повстає питання, як у цій справі розмежуватися з білорусами?». Глибоке студіювання пам'яток XV—XVII віків, чекали б ми, навчило редакцію „Словника” правдиво робити це розмежування, а їхній десятилітний досвід в цій справі дав би їм можливість сказати про це „нове слово”. На жаль, не сталося цього, і ми несподівано про це читаємо в передмові ось таке: „Студіювання пам'яток згаданих віків, що зв'язані з нашою територією, показало, що виділити білоруський лексичний знадібок ми на разі не мусимо (sic!). Це є завдання прийдучого, коли вже буде готовий і побачить світа відповідний білоруський словник, а до того нам доводиться обмежуватися на вибір слів з писаних на нашій території пам'яток, хоч би вони й були з виразним забарвленням білоруським”.

Усе це дуже поверхово й зовсім не науково змалює стан нашого розмежування з білорусами. Про яке „білоруське забарвлення” говорить автор передмови — правописне чи фонетичне? Коли правописне, то воно не має для нас особливої ваги, бо було канцелярійним і традиційним; коли ж фонетичне — то з такими пам'ятками треба бути дуже обережними, бо нічого білоруського брати собі не потребуємо, — для нас вистачить і того безсумнівного українського матеріялу, що його маємо (Брак місця не дає мені змоги спинитися над цим питанням ширше; хто бажає довідатися про це докладніше, тих відсилаю до своєї монографії: „Українська літературна мова XVI-го ст.”, ст. 224 — 252).

Над самою формою передмови „Словника” не спиняється, хоч і тут не одне вимагало б пояснення. Тут все пишеться матеріяль, оригіналь, матеріялю, оригіналю, навіть матеріяльом (sic!). Очевидно, кожний учений може писати собі по вподобі, але не варто вживати цього в академічних виданнях всенаціонального значіння!

10. „Історичний Словник української мови” мусить

бути одночасово й найповнішим джерелом для історичної діалектології. Це значить, що в Списку використаних джерел треба найдокладніше зазначити, звідки походить та чи інша пам'ятка: в якій місцевості її написано, де видруковано, звідки походить автор її; коли це акт — в якій канцелярії його написано. Для історичної діалектології все це надзвичайно важливе, бо частенько та чи інша форма залежить власне від походження її автора.

Редакція „Історичного Словника українського язика” не взяла всього цього на увагу, — вона подає приклади без зазначення землі, звідки вони походять. Так, вона використала надзвичайно багато найрізніших збірних видань, таких, напр., як різні акти, „Акты Западной Россіи”, „Архивъ Юго-Западной Россіи”, найрізніші збірники, силу окремих видань з актами і т. п. (їх набереться не менше $\frac{2}{3}$ усіх джерел), і при цитації ніколи не зазначається, з якої саме місцевости чи канцелярії походить той чи інший акт. Так само при рукописах не зазначається, де його написано. В списку джерел не зазначено місця народження автора, коли це місце відоме. Взагалі, питаннями історичної діалектології „Комісія Історичного Словника української мови” зовсім не цікавиться, а це сильно зменшило наукову вартість виданого І зш. „Словника”.

Сподіваємось, що з II-го зшитку редакція „Словника” прийме на увагу це важливе принципове завваження, і в своїх цитатах зазначатиме й землю їх. Добре зробить редакція, коли при II зшиткові взагалі передрукує цілий список джерел і подасть докладні відомості (поруч з віком) про місцевість повстання пам'яток, а при джерелах збірних зазначить, з якої саме землі походять всі акти (і на якій сторінці вміщено в збірнику акти теї чи іншої землі). Мало зазначати АЮЗР, — треба зазначити, з якої саме місцевости й канцелярії походить акт. Або, напр., зазначається в списку джерел Тріодь пісна 1627 р., але зовсім не говориться, що в цій Тріоді маємо т. зв. синаксарі в перекладі на українську мову, переклав Тарас Земка, а передмову подав Памва Беринда;

взагалі, більшість передмов до стародруків підписані, автор їх відомий, а цього не все зазначає „Історичний Словник”.

11. „Історичний Словник української мови” мусить одночасно бути й найповнішим джерелом для історичної граматики. Цеб-то, при певних словах треба подати всі його найважніші форми граматичні. Ці форми можна подавати й без контексту, без цілого речення; ціле речення подається тоді, коли треба звернути увагу на значіння слова, або на його синтактичний лад. Коли ж звертається увагу лише на фонетичний чи морфологічний бік слова, тоді вистачить подати його й одинцем, заощаджуючи тим силу місця й тим самим маючи змогу подати значно більше прикладів. На жаль, цього „Комісія Історичного Словника” на увагу не брала.

12. „Історичний Словник української мови” мусить давати докладну відповідь на такі питання: 1) Коли вперше те чи інше слово відоме в наших писаних пам'ятках; для цього треба найпильніше і в першу чергу подати всі пам'ятки XI ст., бо в них уже маємо всі важливіші слова української мови; з найстаріших пам'яток треба вибрати все потрібне, не минаючи ані слова. 2) Як розвивалося по віках значіння того чи іншого слова, бо ж знаємо, що багато слів з бігом часу змінили своє значіння. 3) Територія поширення того чи іншого слова, бо ж єсть слова лише провінційальні, а єсть і загально поширені. 4) Фонетичний і морфологічний розвиток слова по віках і по місцевостях. 5) Синтактичний лад слова. 6) Наголос кожного слова. 7) Походження (етимологію) того чи іншого слова треба подати докладно; територіяльне поширення його вкаже шлях, яким ішло до нас це слово.

Взагалі ж, „Історичний Словник української мови” мусить бути так докладно опрацьованим, щоби на кожне слово давати по можливості окрему закінчену монографію його.

Такі мої принципи критично-метод. завваження на нове великої ваги й надзвичайно цінне видання Української Академії Наук. Перше завваження — невикористання українських пам'яток XI—XIII в.в. — уважаю по стільки поважним загально-національним питанням, що віддав його на суд широкого громадянства окремою статтею (Див. „Діло” за 1930 р. №№ 211 і 213 за 23 і 25 вересня) — воно ж бо торкається цілої української науки, як репрезентантки всього духового життя нашого народу. Вийшов поки що лише I-й зшиток „Історичного Словника українського язика”, має вийти ще коло 10 таких зшитків, а тому вищезазначені недокладності в I зшиткові Академія Наук легко зможе на-
правити.

19.VII.1930 року.
